

Žal smo Slovenci slabi organizatorji. Pozabili smo, kako tesno časovno sovpadе stodvajsetletnica Kopitarjeve s stoletnico Vukove smrti. Nismo izkoristili priložnosti, da bi poskusili o priliki Vukovega simpozija vendar že enkrat kolikor toliko pravično osvetliti problematično Kopitarjevo duhovno podobo. Slovenska literarna zgodovina je ustvarila iz njega malodane reakcionaren lik, malenkostnega nasprotnika Čopovih in Prešernovih prizadevanj. Za zgodovino primerjalnega slovenskega jezikoslovja pa je Kopitar most med Dobrovskym in Miklošičem, eden od trojice, ki predstavlja srž slavistike v devetnajstem stoletju. Če prištejemo zraven še dejstvo, da je Kopitar sam našel, pritegnil, usmeril in izšolal slavistiki Vuka Karadžiča in Miklošiča, zasluži celo priznanje enega največjih učiteljev, kar jih pozna Evropa. O vzrokih razdora med Kopitarjem in Prešernom vemo toliko kakor nič. Morda se bo sčasoma pokazalo, kakor v toliko drugih primerih, da je delovala v zakulisju samo umazana lokalna intriga, ki so jo starejši kulturni zgodovinarji skušali pietetno prikriti naši javnosti. Idejni razlogi se nam zde danes prešibki za globino nasprotja. Tudi Kopitar sodi med tiste redke Slovence, ki zahtevajo širših osvetlitev, saj je evropsko pomembna osebnost in Srbi bi nam bili hvaležni, če bi se jim na simpoziju pridružili s takšno tematiko.

V vseh drugih vprašanih bi bili Slovenci na beograjskem simpoziju res samo opazovalci. Notranje zakonitosti rasti slovenskega knjižnega jezika se bistveno razlikujejo od srbohrvaških in dokončna zmaga Vukovih idej v Srbiji, ki po notranjih zakonitostih razvoja časovno sovpadе s Prešernovo zmago pri Slovencih, pomeni za nas samo defenitivni konec polstoletnega slovenskega koketiranja o jezikovnem edinstvu z južnimi Slovani. Ker leže še danes vsi pomembnejši srbohrvaški kulturni centri na periferiji skupnega jezikovnega ozemlja, jih je mogel združiti v jezikovno celoto samo folklorni jezik sredine, izpopolnjen za kulturne namene z zmerno slavizacijo. Že Vuk sam se je zatekal k cerkvenoslavanskim in ruskim izposojenkam, kjer mu je zmanjkalo domačih pojmov. Slovenščina pa je šele s postopnim opuščanjem centralnih narečnih posebnosti pritegnila k narodni celoti tudi obrobne predele. Zanimivo bi bilo vedeti, do kakšne mere je naše dunajske slaviste pri formiranju srbohrvaščine vodila skrb za ohranitev slovenske jezikovne individualnosti. Saj ni kasneje Miklošič nič manj požrtvovalno in nesebično pomagal Vuku utirati pot, kakor pred njim Kopitar. Naša kulturna zgodovina je vse te relacije kratkoma prezrla, čeprav niso za notranjo rast slovenske zavesti nič manj važne kakor za srbohrvaški svet.

To so seveda samo skromni zasnutki misli, ki so se rodile slovenskemu poslušalcu ob bogatem programu Vukovega simpozija. Ker se je skesala večina slovenskih prijavitelencev, je moral slovensko znanost uradno zastopati nepripravljeni, ki je šele nekaj dni pred začetkom prvič slišal o pripravah za simpozij. A tudi pasivna udeležba je bila koristna in hvaležna naloga. Ko bodo vsi referati in diskusijski prispevki dostopni v knjigi, bo verjetno tudi slovenska znanost našla v njih marsikatero pobudo za poglobljene sintetične poglede na našo lastno nacionalno rast.

V kratkem nameravajo v Beogradu prirediti podoben simpozij o problematiki enotnega srbohrvaškega knjižnega jezika. Bilo bi koristno, da tudi ta ne bi minil brez slovenske soudeležbe. Še boljše bi pa bilo, seveda, če bi tudi pri nas začeli misliti brez takšno obliko reševanja kompleksnih problemov, ki nas vznemirjajo iz različnih stališč.

F. Bezljaj

POSLEDICE IN POMEN MARIBORSKIH SLOVENSКИH ŠTIPENDIJ

Po ukinitvi slovenskih štipendij na mariborski gimnaziji leta 1804 je bila ledina že zorana in zato je mogel zelo utrditi žarišče slovenske narodne zavesti na tem zavodu Ivan Narat, ki je bil v novembru 1804 imenovan za prvega profesorja verouka. Prej so namreč poučevali ta predmet razredniki vsak v svojem razredu, ker so bili vsi profesorji duhovniki.

Narat je prinesel na šolo idejo slovenskega narodnega preporeda in je skušal v tem smislu uveljavljati svoje mlade sile. Že prejšnje leto je vložil kot mariborski kaplan prošnjo mariborskemu okrožnemu uradu, da se je smelo sestati 30. novembra 1803 v župnišču pri Sv. Urbanu blizu Ptuja devet duhovnikov z namenom, da bi organizirali delo za slovenski jezik. Na tem sestanku so izvolili Narata za predsednika. Na mariborski gimnaziji je deloval Narat le dve leti, ker je utonil v Dravi pri koptanju 2. avgusta 1806. Dniarj omenja, da je bil pri dijakih zelo priljubljen in da so mu dali le-ti izraza svoji

naklonjenosti v nagrobnem spomeniku. Te njegove priljubljenosti si ne moremo razlagati drugače kot da je izven šolskih ur zbiral slovenske dijake, jim krepil narodno zavest in jih vadil v slovenskem jeziku. Za to mnenje govori tudi dejstvo, da so štirje njegovi učenci postali izraziti narodni buditelji, in sicer Anton Kremlj (1790—1844), Peter Dajnko (1787—1875), Franc Cvetko (1779—1859) in Vid (o. Dominik) Pen (1785 do 1855).

Na mariborski gimnaziji je vzbujal dijakom narodno zavest in jih navduševal za slovenski jezik tudi Naratov stanovski tovariš profesor Ivan Gottweiss (1779—1851). Kot novorojenčka ga je našla pred hišnimi vrati neka nemška obrtniška družina in ga vzredila. Ker mu niso znali priimka, so ga nazvali Gottweiss, kar pomeni Bog ve. Dr. Kavčič ga je dal v šole in razvil v njem slovensko miselnost, ki se je še poglobila v osebnih stikih s prof. Naratom in z zavednim slovenskim mariborskim mestnim kaplanom Gašperjem Harmanom. Tako ni čudno, da je vzbudil prof. Gottweiss v svojem učencu Francu Cvetku veselje do pesništva.

Prof. Franc Kidrič trdi v svoji Zgodovini slovenskega slovstva na strani 574, da je ostal Maribor brez preporednega sejalca in da je zaostajal za Celovcem, ko je odšel prof. Gottweiss za oskrbnika graščine Branek pri Ljutomeru, Gašpar Harman pa za župnika k Št. Petru pri Mariboru. Toda Kidrič ne upošteva, da na mariborski gimnaziji ni nikdar usahnilo tisto seme narodne zavesti in preporoda, ki je vzkliklo iz slovenskih državnih štipendij. Pod njihovim vplivom je postala slovenska tradicija na tem zavodu tako močna, da je zajela in prekvasila celo nekatere nemške profesorje. To se je pokazalo v šolskem letu 1828/29, ko je dobil v prvem poletju iz matematike samo oceno dobro Jakob Fras (= Stanko Vraz), ki mu je ta predmet le s težavo šel v glavo. Moral bi izgubiti štipendijo in še plačati šolnino, ker je bil pogoj za oboje prav dobra ali odlična ocena v vseh predmetih. Nemški profesorji in prefekt (ravnatelj) so si pomagali z malo prepričljivim izgovorom, da je pač Slovenec in da zaradi nezadostnega znanja nemškega jezika ni imel dovolj uspeha tudi v matematiki. Kljub izrecnim nasprotnim določilom so mu dovolili popravni izpit iz tega predmeta čez prvi semester, kjer si je izboljšal oceno na prav dobro. Tako si je rešil štipendijo in se osvobodil plačanja šolnine.

Po odhodu prof. Gottweissa in dr. Kavčiča iz Maribora l. 1807 ni bilo več v tem mestu niti v proforskem zboru niti med duhovščino izrazitega prosvetljenca. Kljub temu ni zavladalo med dijaštvom narodno mrtvilo. Prav v teh letih se je izoblikoval v zadnjih razredih gimnazije (1804—1809) Koloman Kvas, poznejši profesor slovenščine na graški univerzi.

V novembru 1820 je prišel s celjske gimnazije na mariborsko prof. Ivan Zupančič. Njemu gre zasluga, da je vzbudil v Celju v mladem gimnazijcu Slomšku narodno zavest in ljubezen do slovenskega jezika in njegove literature. Toda ob njegovem prihodu v Maribor »njegova slaba preporedna lučka ni mogla vabiti novih preporednih delavcev, saj je polagoma sploh ugašala«. Gimnazijci so bili pri svojem zanimanju za slovenščino navezani le sami nase. Vodilna oseba med njimi je bil tedaj (1820—1825) poznejši slovnikař in leksikograf, hočki dekan Anton Murko (1809—1871). Na njegovo pobudo so dijaki zapisovali slovenske besede in izreke. Prav v tej dobi sta izšli v nemščini slovenska slovnica tedanjega gornjeradgonskega kaplana Petra Dajnka l. 1824 in ljubljanskega kateheta Franca Metelka, l. 1825. Nadarjenejšim slovenskim gimnazijcem tedaj ni bila več potrebna za preporediteljsko delo proforska spodbuda in pomoč. Slovenske štipendije so obrodile toliko sadu, da so mogli sami potegniti za seboj svoje tovariše.

Od leta 1818 do 1825 je obiskoval mariborsko gimnazijo poznejši pisatelj, narodni buditelj in organizator dr. Jožef Muršec (1807—1895). Kot profesor verouka in brezplačno tudi slovenščine na realki v Gradcu je bil središče tamkajšnjih Slovencev in eden najbolj gorečih narodnih delavcev. Zbiral je ljudsko blago za Vraza in izdal l. 1847 v Gradcu Kratko slovensko slovnico za prvence. Z njo je pomagal Antonu Murku izpodnesti tla Dajnkovemu separatističnemu vzhodnemu slovenskemu knjižnemu jeziku in priključiti tako imenovano Malo Štajersko skupnemu slovenstvu. Že pred ustanovitvijo graškega društva Slovenija mu je v vrsti člankov v »Grazer Zeitung« priobčil program. V njih opisuje tedanje razmere med Slovenci in so prvo pomembno slovensko žurnalistično delo. S tem je prebudil Andreja Einspielerja (1813—1888), ki se je kmalu prelevil v najvztrajnejšega in najpožrtvovalnejšega narodnega buditelja na Koroškem.

Štiri leta za Muršcem je bil na gimnaziji Jurij Matjašič (1808—1892). Proti koncu svojih gimnazijskih študij (1822—1827) je poučeval slovenščino mariborskega okrožnega glavarja, ki je bil tedaj istočasno tudi gimnazijski direktor, Ignaca pl. Marqueta. Pozneje je Matjašič kot profesor verouka na mariborski gimnaziji brezplačno poučeval tudi slo-

venščino od leta 1850 do 1853 ter nato skoraj prisilil državno oblast, da je nastavila za plačanega profesorja slovenščine Božidarja Raiča. Kot stolni prošt je velikodušno podpiral slovenske dijake in jim zapustil v oporoki za dijaško semenišče vse svoje premoženje v znesku 4273,78 goldinarjev, za tedanje razmere zelo visoko vsoto.

Val slovenske narodne zavesti, ki se začenja s slovenskimi državnimi štipendijami, se ni nikdar polegel. Zajel je tudi slavno preleško trojico, Franca Miklošiča in njegova sošolca Stanka Vraza in Jakoba Košarja. Obiskovali so mariborsko gimnazijo, ki je imela tedaj zopet šest razredov kot v začetku, od l. 1824 do 1830, a Miklošič je prišel k njim iz Varažдина šele v tretji razred. Jakob Košar, v gimnaziji stalni tekme slavnega slavista, je zavzemal pozneje kot škofijski tajnik v Gradcu vidno mesto med mladino, ki se je ogrevala v tridesetih letih preteklega stoletja v štajerski metropoli za preporoditeljske ideje.

Kmalu za preleško trojico je vstopil na mariborsko gimnazijo pozneje mnogo obejtajoči jezikoslovec Oroslov (Jurij) Caf (1814—1874). Kot kaplan v Slivnici pri Mariboru se je naučil vseh starejših indoevropskih jezikov od stare indiščine do keltščine. Zbiral je gradivo za slovenski slovar in slovnico, pa tudi dialektološko gradivo vsega slovenskega ozemlja in je pri tem zlasti upošteval prekmurščino in rezijanščino. Čezeren študij in premalo počitka sta mu nakopala hudo živčno bolezen, ki ga je privedla v nastopu blaznosti do samomora. Njegovo gradivo je uporabil za svoj slovar prof. Maks Pleteršnik (1840—1923).

Kdor bi dvomil o izrednem vplivu slovenskih državnih štipendij, ga mora prepričati o njem delovanje nekaterih nemških profesorjev tega zavoda na slovenskem kulturnem področju.

Jos. Wartinger, znani organizator štajerskega arhiva v Gradcu in prvi pisec štajerske deželne zgodovine (*Kurzgefasste Geschichte der Steiermark*, Graz 1815) je služboval na mariborski gimnaziji (1801—1805) le kratko dobo za slovenskih štipendij, vendar je slovenska narodna misel vplivala nanj vse življenje. Kot profesor graške filozofske fakultete je bil še trideset let kasneje tako naklonjen Slovincem, da je izredno blagodejno vplival na svojega slušatelja Stanka Vraza. Ta Nmec je spodbujal tudi Vrazovega tovariša Ljudevita Gaja k delu v materinem jeziku na področju domače zgodovine. Ko je videl, da bo pri javnem izpitu v neobveznem predmetu štajerske zgodovine zelo oster dvoboj med Slovenci in Nemci in bi bili verjetno Slovenci prikrajšani, je izposloval za mariborsko gimnazijo dve enakovredni nagradi v obliki srebrne kolajne. In res je že pri prvem tekmovanju l. 1855 dobil eno prvo nagrado Slovenec, poznejši profesor Janko Pajk. Wartinger je spodbudil ob stoletnici Schillerjevega rojstva l. 1859 neimemanega mariborskega Nemca, ki je osnoval vsakoletno nagrado za najboljšo nemško pesem med mariborskimi gimnazijci, da jo je razširil tudi za slovensko pesem. Vse do prve svetovne vojne je bila ta Schillerjeva ustanova močna spodbuda slovenskim dijakom za poskuse v pesnikovanju. Med zadnjimi je dobil to nagrado tudi pesnik Janko Glazer.

Ogenj navdušenja za narodni preporod, ki so ga zantile slovenske državne štipendije, ni ugašnil tudi mnogo pozneje. V njem se je ogrel vsestransko izobraženi in razgibani nemški profesor dr. Rudolf Gustav Puff (1808—1865). Na mariborski gimnaziji je pustil svoje najboljše moči (1830—1862). Težko je prenašal malenkostnega in ozkosrčnega prefekta (ravnatelja) Ivana Kerpana, ki je Puffa stalno denunciral. Na univerzah v Gradcu, Salzburgu in Innsbrucku se je dr. Puff habilitiral za pet različnih stolic, toda nobenega mesta ni dobil, verjetno zaradi Kerpanovega nasprotovanja. Puffova železna volja pa ni klonila. Našel je še dovolj časa in energije za učenje slovenskega jezika s pomočjo svojega dijaka Davorina Terstenjaka. Izpit iz slovenščine je naredil l. 1835 na graški univerzi pri profesorju Kvasu. Puff je spodbujal svoje slovenske dijake, naj se izobražujejo v svojem materinem jeziku. Z velikim zanimanjem je spremljal slovenske in slovenske kulturne razmere. Vse do konca življenja je ostal v prijateljskih in literarnih zvezah s Petrom Dajnikom, z Junijem Matjašičem, Jožetom Hašnikom in Davorinom Terstenjakom. Sam je vztrajno hodil med slovensko ljudstvo in zbiral etnografsko in zgodovinsko blago. Stalno je s članki seznanjal Nemce o kulturnih zadevah Slovencev in se potegoval za njihove narodnostne pravice. Tako je rešil pozabe mnogo važnih kulturnih drobcev. Njegov opis Maribora je še danes vir za slovenske zgodovinarje in etnografe. Ko je prišel l. 1841 v Maribor ruski slavist Izmail Sreznevski, ga je poleg Dajnika sprejel, spremljal in seznanjal z našimi razmerami profesor Puff.

Goreč narodni buditelj je bil tudi pristni sin Prlekije, Davorin (Martin) Terstenjak (1817—1890), rojen v Kralovcih blizu Vidma ob Ščavnici. Na mariborski gimnaziji se je zbližal s prof. Puffom, ko je navajal slovenske dijake k spolnjanju v slovenskem jeziku. Ko je študiral v Gradcu bogoslovje, je po Vrazovem odhodu zbiral okrog sebe

kakih 20 slovenskih študentov. Temu društvu je predsedoval, dokler ni policija društva razpustila. Brez večjega uspeha se je poskusil v pesništvu, prozi in jezikoslovju. Največ zaslug si je pridobil v zgodovini, kjer je opisal večino štajerskih narodnih buditeljev in tako rešil mnogo dragocenih podatkov o njih. Kot profesor verouka na mariborski gimnaziji je poučeval kakor Jurij Matjašič tudi on brezplačno slovenščino od l. 1850 do 1853. Ustanovil je Podporno društvo za siromašne gimnazijce in ga uspešno vodil, dasi je dobilo potrdilo od oblasti šele čez sedem let. V jubilejnem gimnazijskem izvestju ob stoletnici mariborske gimnazije l. 1858 je priobčil razpravo O božanstvih ognja starih Slovanov, ki je prva slovenska razprava v avstrijskih gimnazijskih izvestjih. Tam je objavil tudi svojo slovensko pesem »Epilog k proslavi stoletnice.«

Solnik in slovstveni zgodovinar prof. Ivan Macun (1821—1883) je nekako osamljen za svojih študij na mariborski gimnaziji (1833—1838), a nič manj važen člen v verigi narodnih buditeljev, ki so se izklesali in delovali že pred revolucijo leta 1848 in še zajemali sokove iz posledic mariborskih slovenskih državnih štipendij. Po revoluciji pa se pojavijo energični borci profesorji Josip Suman, Božidar Raič in Janko Pajk, ki skupaj s prof. Janezom Majcigerjem dajo pobudo za ustanovitev Slovenske Maticе. V času, ko si upajo slovenski konservativni politiki komaj zahtevati slovenske oddelke na ljubljanski nižji gimnaziji, nastopijo ti odločno s posebno vlogo na vlado za popolno slovensko gimnazijo v Mariboru. Brez ozira na nevarnosti in žrtve so imeli dovolj poguma, da so šli v boj za ogroženo slovensko severno mejo s celotnim in tedaj že zelo borbenim nemštvom.

Štajerski narodni buditelji so zlasti od l. 1848 branili celotno slovenstvo v prvi bojni črti na najbolj ogroženih postojankah. Vedno bolj prenapeto nemštvo je hotelo čim prej ponemčiti Štajersko. Ob Južni železnici iz Dunaja v Trst in na njenih odcepkih so nastajale nemške postojanke, ki bi se naj združile čim prej v strnjen nemški narodnostni most do Jadrana. Južna železnica je uvedla tudi po čisto slovenskih krajih samo nemški uradni jezik in brez znanja nemščine ni sprejela nikogar v službo. Ponemčevalno društvo Schulverein je izvabljal na Štajerskem slovenske otroke v svoje šole z darili, s podkupovanjem in pritiskom na starše, da jih vzgoji v nestrpnem nemškem in odločno protislovenskem duhu. Südmark, drugo, bogato z denarjem založeno ponemčevalno društvo je razširjalo nemško posest z nakupovanjem prezadolženih slovenskih kmetij, kjer je naseljevalo samo Nemce.

V tem neenakem boju, pri katerem so imeli Nemci zaslonbo v dinastiji, avstrijski vladi ter višjih uradnikih in častnikih, bi bilo brez slovenskih državnih štipendij narodnih borcev tako malo kot na Koroškem in zato v boju ne bi mogli vzdržati in narodnostna meja bi potekala na Štajerskem mnogo južneje. Uspešna obramba bi bila tem manj mogoča, ker pod dr. Bleiweisom niso našli podpore v središču Slovenije. Z drobtinicami raznih koncesij je zazibal Dunaj krajske politične voditelje v misli, češ da sami niso ogroženi in da jim je vlada naklonjena, a da je zato ne smejo dražiti z zahtevami pravic za obmejne Slovence. Zato so mirno pustili goreti pri bratu v najbližjem sosedstvu.

Iz vsega omenjenega je jasno, da je bila Kavčičeva naravnost genialna zamisel slovenskih državnih štipendij ogromnega pomena za prebujanje narodne misli in za ohranitev Slovencev na Štajerskem. Bistrost in spretnost dr. Kavčiča se vidi zlasti v tem, da je znal izrabiti za slovenske koristi idne vire same avstrijske vlade, ne da bi še ta zavedala, kake usluge je s tem storila slovenskemu preporodu.

Jan Šedivý

VIRI IN LITERATURA

Diarium (Dnevnik) gymnasia Marburgensis za ustrežna leta. — Liber calculorem (Knjiga ocen) gymnasia Marburgensis za ustrežna leta. — Dvorna dekreta z dne 24. oktobra 1793 in z dne 3. novembra 1804. — Historia gymnasia Marburgensis (rokopisna kronika gimnazije). 1829-1836. — C. v. Wurzbach, Biographisches Lexicon des Kaiser — thums Oesterreichs. Wien 1886, 53 zv. — Fr. Kidrič, Zgodovina slovenskega slovstva. L. Legiša, Zgodovina slovenskega slovstva.

KNJIGA O JEZIKU V TEORIJI IN PRAKSI

(Ljudovít Jonke: Književni jezik u teoriji i praksi. Zagreb 1964)

Jezič je ena bistvenih oznak narodne individualnosti, zato je skrb, ki se mu posveča, razumljiva in nujno potrebna. Boj proti jezikovnim pomanjkljivostim na hrvatskem in srbskem področju vodijo znanstvene in praktične jezikovne revije ter številni lektorji v kulturnih ustanovah, poleg tega pa so stalne jezikovne rubrike v *Borbi* in *Politiki* ali